

1997. GADA 17. MAIJĀ

Nr. 7

Sensenos laikos kādā pilī...

Iztēloties pilngu ainu, kāda izskatījās Valmieras pils sendienās šodien ir grūti, jo no tās saglabājušās tikai drupas, pēc kurām nav iespējams orientēties tās arhitektūrā. Palīg jāņem vecie zīmējumi, plāni un apraksti. Labāk orientēties pils izbūvē palidz pētījumi par pilim Rietumeiropā, īpaši Vācijā, kur aprakstīti vispārēji pilu celtniecības principi. Informāciju papildina pils teritorijā notikušie arheoloģiskie izrakumi – to materiāli restaurē konkrētu telpu, ēku un vāļu atrašanās vietas.

Laika posmā no 1050. līdz 1350. gadam pils būvētas visintensīvāk. To arhitektūra daļēji atkarīga no tā kādam nolūkam tā celta – vai kā mājoklis augstmaņa ģimenei, vai cietoksnis, kas apsargā iekarojo teritoriju, kalpotu kā drošs atbalsta punkts jaunu zemuju iekarošanai. Arī pirmajā gadijumā pilij bija jābūt drošai mājvietai. Valmieras pils celta kā pirmsais ordeņa nocietinājums Gaujas krastā, senajā latgalu valstī Tālavā pēc tās sadalīšanas. Par ceļšanas gadu pieņemts uzskaitīt 1283. gadu, laiku, kad celta Sv. Simona baznīca. Sāi sakarībā rinda vēsturnieku izvirza jautājumu – kāpēc bija jāgaida 60 gadi pēc

Tālavas sadalīšanas 1224. gadā? Analogiski gadījumi liecīna, ka vispirms ordenis cēlīs pilis – atbalsta punktus jaunām ciņām, un tikai tad baznīcas. Bet atstāsim jautājumu par precīzu celtniecības gadu atklātu, tāpat nenoskaidrosim cik gadus ilga pils celtniecība. Pievērsīsimies pils arhitektūrai, jo, domāju, neviens vien stāvot pie Valmieras pils drupām, mēģinājis iztēloties to, kāda tā bija senenos laikos...

Diemžēl plašāka informācija par pils ārējo izskatu un telpu iekšējo izkārtojumu saglabājusies tikai no 16. – 17. gadsimta. Zīmējumi, inventarizāciju akti un plāni, liecīna, ka vēl ap 1560. gadu pils un pilsēta veido vienotu aizsardzības sistēmu. Pils un miestiņi bieži pieminēti tā laika liecībās par daudzajiem kariem. Pilnīgi droši, ka sākotnēji 13. – 14. gs. pilij nebija tik garš un spēcīgs aizsargmūris. Pili aizsargāja pati ģeogrāfiskā ziņā izvēlētā vieta. No vienas pusēs pakalnu kā barjera aizsargāja Gauja, bet no Austrumiem dabīgu aizsargjoslu veidoja Rātsupīte. Logiski, ka savos nepilnos 500 pastāvējus gados pils vairākkārt pārbūvēta, paplašināta un nostiprināta. Pils

izskats un izbūves mainīs līdz šaujamieroču attīstībai. Reizē ar tiem apkārt pilim parādījās zemes valji. Pilij apkārt bijis aizsarggrāvis. Arheoloģiskie izrakumi liecīna, ka tieši šī grāvja vietā vēlāk uzcelts aizsargmūris. Mūris plāgots stāvo krauju dabiskajām augšdāļā linijām – gar Rātsupīti un Bīskapa grāvi tas iet tašni, bet gar Gauju izdara ielauzumu. Pils un mūru celtniecībai izmantoti vietējie materiāli – laukakmeņi un kaljakkameņi. Akmens pils Eiropā cēla jau no 12. gadsimta – tās labāk aizsargā pret uzbrūcējiem. Sienas mūrētas no videja izmēra laukakmeņiem, kas līdz apmēram 2. stāva augstumam likti glītās horizontālās rindās, starpas pieķēras ar dolomita fragmentiem un granīta šķembām. Augšdaļā seko mūrējums bez salikuma rindās. Senāk pils dāja atradusies dienvidos, austrumos tā sauktā priekšpils, bet ziemeļu korpuss uzcelts tikai 17. gadsimtā. Vecākais un populārākais zīmējums, kur Valmieras pils redzama vēl nesagrauta, izgatavots 1602. g. (citur 1601.). 1602. g. par gravīru to pārstrādājis itālieis Dž. Lauro. Šai zīmējumā labi redzami pils augstie mūri ar

logu ailēm un šaujamīkām. Interesanti, ka zīmējumā nav redzama galerija, jeb krusteja, jādomā, ka tāda šeit nav bijusi. Gravīra darināta pēc aculiecinieka zīmējuma (cik tas ticami? – I. B.) Nav saglabājusies arī pati gravīra, bet litogrāfisks reproducējums 1861. gada. Ticamību piešķir nākošie plāni, bet paļauties par 100% ir grūti. (skat. zīmējumu)

1634. gadā izgatavots H. Ditriha plāns, kurā redzamu pārbūvu salīdzinot ar 1601. gadu nav. 17. gadsimtā Vidzeme kļuva par kaujas lauku starp poliem un zviedriem. Valmieras pilij vairākkārt nonākot zviedru pārvaldišanā notikušas arī vislielākās pārmaiņas plānojumā, domājams, ka šai laikā sākts domāt arī par ērtībām. Saglabājies mērnieka E. Tolka 1688. gadā zīmētais pils plāns ar sīkiem paskaidrojumiem. Saistot to ar tai pašā gadā sastādīto inventarizācijas aktu veidojas informācija par Valmieras pili. Salīdzinot ar gadsimta sākumu ir pārmaiņas – «no pils labajiem mūriem un skaistās formas maz kas saglabājies». Bojāti abi bastioni,

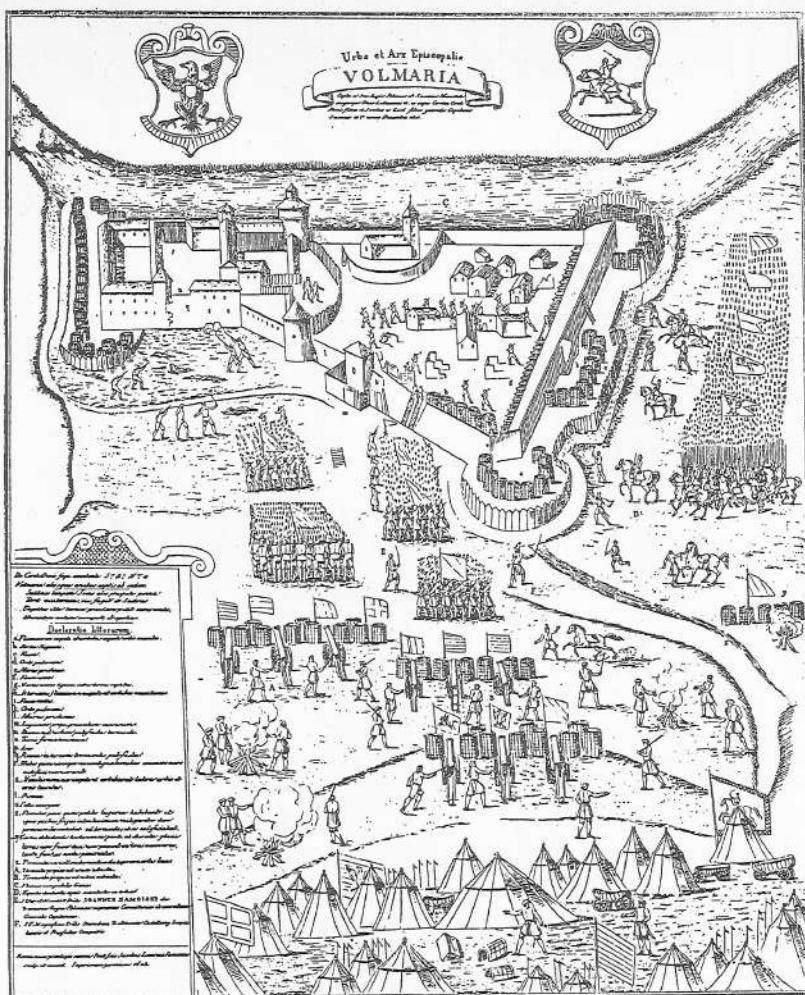
torpi ir avārijas stāvoklī. Pilij piederējusi zeme ar zemniekiem, 2. үdensdzirnavas, kas nepieciešamas garnizona apgādes produktu samāšanai, vēl zāgu dzirnavas. Pils aizmugures – austrumu daļa sagrauta, mūri tu nobruši līdz zemei. Tas saistīts ar to, ka tā visvairāk pakļauti lielgabalu apšaudei no Lucas kalna. Pēc inventarizācijas aktem var izsekot arī apbūves izkārtojumam iekšpus mūriem, atsevišķu telpu izkārtojumam. Pilīm bija jābūt pietiekami racionāli projektētām, tā, lai tur būtu vietas virknei ierīču un telpu, kas nepieciešamas saimnieciskajai dzīvei. Tieši, kas tur dzīvoja bija jāēd, jādzēz, jāmazgājas, jāpapildinās kaujas mākslās, galu galā jāēt uz tualeti.

Pils dzīve izkārtota pa dabas pusēm trīs limeņos. Pagrabi izkārtoti netālu no vārtiem, tie ir dažādi – celtniecības materiālu, kaļķa glabāšanai, pulverpagrabs, atsevišķas telpas glabājās lielgabalu riteipi un lafetes. Pagrabdaļā atradusies arī vairāki pieliekamie kambari. Līmeni augstāk atradušās ieroču istabas, «kanceleja», domājams vairākas dzīvojamās telpas. Blakus kancelejai bijusi virtuve ar paligkambariem. Virtuve bijis kieģeļu klons, pavards. Blakuskambari atradusies maizes krāsns, ko kurina no virtutes. Ši limeņa telpām lielākoties dēļu gridas, viens vai vairāki logi, kamīni vai krāsns. Netālu no virtutes atradušies stalji, siena šķūni, telpas labības glabāšanai. Pagalma vidū atradusies aka. Visas šīs telpas, izņemot stalju, atradušās rietumu – dienvidu spārma apakšējā daļā. Uz otro stāvu varēja nonākt pa kāpnēm, kas turpinās koridorā abpus kura izkārtotas vairākas telpas. Šai stāvā bijušas divas zāles. Mazākajā vidū esošās pilāris balstījus velvi, grīda šeit flīzēta, bijusi krāsns. Pie zāles atradusies arī dēļem atlīda virtuve, aiz kuras sākusies eja uz lielu zāli. Iespējams, ka pēdējā, notikuši Vidzemes landtagi. Blakus zālēm vairākas istabas un paligkambari ar krāsnim un kamīniem. Logi šai stāvā stikloši vai restori.

Diemžēl inventarizācijas akti nesniedz pilngu ainu, jo 1688. g. daudzas telpas netiek izmantotas. Tās ir pussabrukušas, tāpat kā jumts. Līdz ar to nav skaidrs kādiem nolūkiem tās kalpojušas agrāk. Visas istabas nav atradušās vienā līmenī, bet iebūvētas pusstāvos, līdz ar to hao-tiskais telpu plānojums padara grūti saprotamu to aprakstu. Viens nu gan ir skaidrs, pils ziedu laiki ir jau aiz muguras. 1702. gadā, kad Valmieru ieņēma krievi, sākās pils nojaušana.

Vispecīzākās ziņas par pili varētu iegūt, salīdzinot zīmējumus un plānus ar arheoloģisko izrakumu izpētes rezultātiem. Diemžēl tie sniedz precīzas ziņas tikai vienā – pagrabu līmenī.

Vēstures nodalas vadītāja Iveta Blūma Izmantots: Roberts Malvess «Valmieras senatne» 1981.

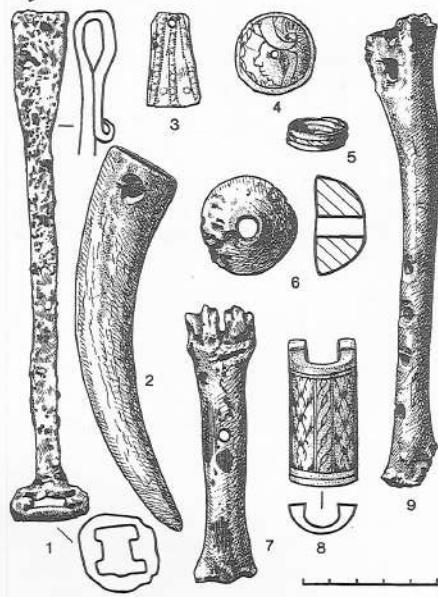
VALMIERAS ORDEŅA PILS

celta stratēģiski izdevīgā vietā uz trīsstūrveidiga paugura, ko veido augstais Gaujas krasts un Rātes jeb Melnā upītes dziļā grava. Tas ir pirms ordeņa nocetinājums Gaujas labajā krastā, kām sekoja Gaujas pils upeis augstecē. Viena daļa vēsturnieku, tajā skaitā arī pils galvenais pētnieks arhitekts R. Malvess, uzskata, ka pils celta tūlit pēc Tālavas sadalīšanas 1224. gadā. Citi pētnieki, sekojot hronistu Hermānu Vatbergu un Arndtu liecībam, domā, ka pili tāpat kā baznīcu, cēlīs Vilhelms fon Endrops 1283. gadā. ▲ celšanas laiku varētu precīzēt turpmāk arheoloģiskie izrakumi. Par ▲ ārejo izskatu var spriest tikai pēc esošajiem 17. gs. plāniem un aprakstiem, par agrākiem laika posmiem, diemžēl, nekādu liecību nav. ▲ sienas bija mūrētas no lieliem laukakmeņiem, starpas pieķelējot ar granīti šķembām un dolomīta fragmentiem. Spricēt pēc 1603. g. zīmējuma, ▲ bija divi pagalmi, kurus Z – D virzienā atdalīja mūra šķērsliena. Kā parādīja izrakumi, dzīļi aizsargāvā R pusē, iespējams 16. gs. beigās, tika aizbērti, un uzcelts vēl viens aizsargmūris ar diviem apjaļiem torpīem. 17. gs. ▲ bija divi dzīvojamie korpusi, – ziemēlu un rietumu, abi izvietoti gar rietumu mūru. ▲ austrumu daļā gar mūriem bija izvietotas saimniecības ēkas un zirgu stallji. Daudz karu postījumu rezultātā ▲ stipri cietusi. Ziemēlu kara laikā, 1702. gadā ▲ bija nodedzināta, atjaunota netika un zaudēja savu militāro nozīmi. Vēlāk ▲ teritorijā sāka būvēt ēkas, nemot būvmateriālus no vecajām pilsdrupām. Pašreiz no ▲ saglabājušies tikai āreje mūri rietumu daļā.

Pirmie arheoloģiskie izrakumi ▲ teritorijā veikti 1937. gadā E. Šnore vadībā un 1938. gadā H. Riekstīja un P. Stepiņa vadībā.

Galvenais izrakumu mērķis bija atrast liecības par seno latgalu pilskalna pastāvēšanu ▲ vietā. Tādas liecības netika aistrastas. Bagātīgais izrakumu materiāls attiecas tikai uz ▲ pastāvēšanas laiku, proti, uz 13. – 17. gs. 1988. – 1993. g. arheoloģisko izrakumu uzdevums bija plāneidīga ▲ teritorijas izpēte, noskaidrojot tās kronoloģiju, sākotnēji plānojumu, vēsturisko attīstību. Arheoloģiskie pētījumi notika galvenokārt ▲ rietumu daļā. Septītos gados izpētīti aptuveni 1000 m² liela platība. ▲ inventarācijas aprakstā ir zināms, ka šo korpusu sāka celt 1680. gadā, pāri kreisi no ieejas vārtiem. 1688. g. bija izmūrēti jau 5 pagrabi, virs kuriem atradās 2 istabas un 2 kambari. Cetlne būvēta pildreža konstrukcijā. Augšējie stāvi nav saglabājušies. Atsegītās pagrabu sienas mūrētas no dažāda izmēra laukakmeņiem, spraugas aizpildoti ar kieģeļiem, daktiņiem un to šķembām. Saistību – kalķu java. Visi pagrabi bija sāva starpā savienoti. Trim pagrabiem ir kopēja rietumu siena, kas piebūvēta pie āreja rietumu mūra. Par korpusa ziemēlu sienu kalpoja daļa

no ziemēju aizsargmūra. Divi lielkie pagrabi izvietoti gar korpusa austrumu sienu. Pagrabtelpā bija divas ieejas: no kieģeļiem mūrētas kāpnes dienvidrietumā stūri (pa kreisi no pils vārtiem) un ieeja austrumu sienā, no kurā saglabājas durvju ailes ar augstu sliekšni. Vienā pagrabtelpā atsegta amatnieka krāsns. Sadegūši cilvēku un zirgu kaulu atradumi liecinā, ka korpusu gāja bojā ugunsgrēkā. Oglīši, pelnu un kalcinēto kaulu slāņu biezums vienā pagrabā stūri sasniedza 40 cm. Iespējams, ka tas notika 1702. gadā Ziemēlu kara laikā. Kā parādīja izrakumi, korpusa pagrabi bija saistīti ar kādas citas celtnes pagrabiem ar pazemes eju, kura atsegta 13 m garumā. Ejas sienas stipri atšķirīgas, nav mūrētas vienlaicīgi. Iespējams, ka viena no pagraba sienām piedereja kādam senākam Z korpusam, kas bija izvietots pie ▲ ziemēlu mūra, kur vēl tagad 5 metru augstumā saglabājušas divas ar dolomīta plāksnēm izliktas šaujamīlukas, bet vienu metru zemāk – četri baļķu galu kvadrātveidīgi iedziņījumi no griešu pārseguma. 17. gs. beigās, būvējot D korpusu, daļu sienas nojauca, bet daļu izmantoja eju. Atsegta liela akmens krāsns, kura, iespējams, atradās senākā Z korpusa pagrabtelpā. Pils atsegtie pagrabi ar pazemes eju pašreiz ir restaurēti un iekonservēti. No R ▲ korpusa mūriem atsegta pagaidām puse. Tā iespējāmās celšanas laiks ir 15. – 16. gs. Korpusu atradās pa labi no vārtiem, šeit atsegta ieejas vieta ar kāpnēm uz otro stāvu. Korpusa rietumu sienā, vērstajā pret baznīcu, vēl tagad var redzēt otrā stāva logu ailes. Atsegta arī daļa no austrumu sienas ar nelielu piebūvīti (2,50x2,80). Spricēt pēc dubultplatām sienām un atsevišķas ieejas, iespējams, ka šī piebūvītei apraksts minētais mūrētās muničijas noliktavā. Blakus D korpusam 1937. gadā bija atsegts brūgēts pagalms ar aku un ūdensnoteku, kas ūdens novadījusi zemi mūrēm uz Gauju. Aka liela – divi metri diametrā, sienas izliktas esipli ar lieliem akmeņiem, izdevās to izrakēt līdz 4 metru dziļumam. Virs akas bija koka jumts, no kurā saglabājusies koka staba vieta. Kultūrlāpa biezums pagalmā un pie Z mūra sasniedza 3,50 m dziļumā. ▲ austrumu daļā rakti tikai nelieli pārbaudes šurfi, vienā no tiem – pi gaisa tilta – 1,30 m dziļumā atklāta karadarbības rezultātā nobrukuša mūra daļa. ▲ izrakumu rezultātā atrastas vairāk kā 1000 senlieuti, daudz keramikas lauskas, krāsns podiņi, daktiņi. Par karadarbību liecināja arbaleta detājas, bultu un šķepu galī, zobena rotkti, liegabala lodes, zirgu kāju dzelzloji u. c. No sadzives priekšmetiem jāatzīmē naži, atslēgas un slēženes, sveču šķēres, svina plombas, logu rūsu svina ietvari, ileni, kaltiņi, galodiņas, makšķeru āķi, gremdi, svečutri, skalturi, zirgu skrāpji, pakavi, pišeji. Atrastas daudz monetu, no tām agrīkās kaltas 13./14. gs., vēlākās – 19. gs. Lielā vairumā ir holandišu fajansa pipīšu fragmenti, keramikas lauskas, krāsns podiņi, daktiņi, dzīvnieku kauli.

- 1 – dzelzs slēzene
- 2 – kaula rags ar caurumu piekāršanai, kas tika izmantots pinēja darbā
- 3 – ornamentēts trapecveida piekariņš
- 4., 8 – ornamentētās kaula plāksnītes
- 5 – bronzas gredzenītis
- 6 – vērpjamās vārpstas kaula skriemelis
- 7 – kaula rūcenis – bērnu rotaļieta
- 9 – kaula stabulite

Publikācijas : R. Malvess. Valmieras senatne. Manuskripts; E. Šnore, 1937. gada izrakumi Valmierā. ASM III 1938. 82. – 98. lpp.; H. Riekstījs, P. Stepiņš, 1938. g. izrakumi Valmieras pilskalnā. SM III 1938. 99. – 108. lpp.; T. Berga. Izrakumi Valmieras mūra pilī. SM 1988/1989. g. R., 1990. 56. – 61. lpp.; T. Berga. Arheoloģiskie izrakumi Valmierā. ASM 1990/1991. g. R., 1992. 30. – 34. lpp.

Arheoloģiskie izrakumi Valmierā. ASM 1992/1993. R., 1994. g. 31. – 34. lpp.
▲ – Ordeņa pils.

Dr. hist Tatjana Berga

Valmieras viduslaiku pils izpētes un tās drupu saglabāšanas darbi

Livonijas ordeņa XIII gadsimtā celto Valmieras pili pēc ordeņa sabrukuma XVI – XVII gadsimtās pārmaiņu apdzīvoja gan polu, gan zviedru, gan arī neilgu laiku krievu karaspēki, kām sekoja Drioci vieri arī viņu saimniekošanas laikā pili tika veiktais lielākais vai mazākais pils pārbūves vai piebūves. Atšķirība no vienās otras viduslaiku pils, Valmieras pils netika sagrāvta karadarbības rezultātā, bet pēc tam, kad pili, kuru aizstāvēja zviedri garnizonss pulkveža L. Brandta vadībā, 1702. gada augustā ieņēma Krievijas cara Peitera I Karaspēks, tā kā savu laiku nokalpojusi un no XVIII gadsimtā šaujamieročiem pasārgāt nespējīga, tika pamesta laika zoba varā. Pils nedrošo mūru laukakmeņi tika izlētioti kā būvmateriālus jaunu ēku būvniecībai, bet pils pagalmā XVIII un XIX gadsimtā uzcēla vairākus namus. Gan Valmieras senākā koka nama – Vecās aptiekas, gan Valmieras muzeju pagrabos nojaušās pālē piezīmētās pagātnē.

Sākotnēji arī tika izlētioti kā būvmateriāli Valmieras pilīsdrupām raksturo dokumenti, ko Vidzemes gubernatori 1902. gadā nosūtīja Krievijas iekšlietu ministram un kurā līdz ar citiem pagātnē pieminētām minētās Valmieras pilīsdrupas, ar piezīmi, ka tās ir namieku Maršnera Ipašums un ka to uzturēšanai valsts līdzekļi netiek tērēti.

Pirmsoreiz par nepieciešamību saglabāt Valmieras pilīsdrupas tiek vairākkārt spriests Pieminekļu valdes sēdēs 1925. gada decembrī, kad nolejā, ka pilīsdrupas jāuzņēra un jāsastāda to saglabāšanai steidzīgi veicamo darbu tāmējā.

Reāli izpēties darbi, šķiet, tika veikti tikai 1930. gadu nogalē, kad pēc lauksimāku un satēnates pētnieku H. Enzelīna ierosinājuma Valmieras pils teritorijā notiek arheoloģiskie izrakumi, kuru mērķis rast pierādījumus, ka ordeņa pilī uzbūvēta agrākās latgala pils (Beverinas vai Autinas) vieta. 1937. gada izrakumos kurus vadīja arheoloģe E. Šnore, tika izrakta transējas, kurās atsedza gan pils bruģi, gan no plakaniem akmeņiem izliktu

ūdens noteku, gan kādas celtnes flīžu gridu, gan uzgāja pils XVII gadsimta aprakstos minēto akas vietu, kas vēlākos laikos tikuši izmantoti kā atritumtu bedre, kā arī noteicja, ka grāvis, kas nošķrīja pilī no pālēšanas ir bijis aptuveni 6 m dziļš. Tomēr izrakumi, kuros netika iegūti pārēmējinoši pierādījumi par latgalu pils eksistenci, neapmierināja to iniciatoru. Izrājās asa polemika starp Hermānu Enzelīnu un arheologiem, kuri viedokli pārstāvēja arī Valmierā dzimusais, tāreizējais Pieminekļu valdes priekšsēdētāja Francis Balodis, par veikto izpētes darbu kvalitāti. 1938. gadā izrakumi tika turpināti, tos finansēja Tālavas satēnates pētīšanas biedrība, kuras pieteiknieks H. Enzelīns šiem darbiem ziedoja krietu summu – LS 500., bet ekspediciju vadīja arheoloģi H. Riekstījs un P. Stepiņš. Arheoloģiski tika turpināts pētījums pagalmā, aizsargāvā. Kā arī kalnu nogāzes, iegūstot galvenokārt XVI – XVII gadsimtām piederīgas lietas un fragmentus – monētas, dzelzs darbarikus, krāsns podiņu un māla trauku lauskas un citus atradumus. Tomēr arī šajā reizē netika atrasti pierādījumi satēnīšu pils pastāvēšanai XII – XIII gadsimtā. Tālavas satēnates pētīšanas biedrība neatlaicās un tās finansētie izrakumi tika turpināti pēc gada pārtraukuma, tomēr 1940. gada izrakumu atskaitē labi zināmo valsts ieikārtu pārmāju dēļ nav saglabājusies, un nav zināms, kāi, kur atradās izrakumu laukumi, ne atradumi tajos.

Iespējams, ka pirmie praktiskie Valmieras pilīsdrupu saglabāšanas darbi tika veikti laikā no 1951. gada līdz 1953. gadam, kad par LPSR Ministru padomes atvēlētajiem 60000 rubļiem tika nosīpīrinātas pilnīgāk saglabājušās pils ziemeļu un dienvidu sienas. Driosi vien šo darbu uzsākšanai veicināja nepieciešamība uzņemt apkārtī ap pils pagalmā ierīkotajiem Padomju armijas karavīru brāļu kapiem.

1971. gadā, kad noveigumam tuvojās otra Valmieras viduslaiku kultūras pieminekļa – Svētā Simāja baznīcas – atjaunošanas darbi pēc pilsētas Darbalaužu deputātu padomes pasūtījuma Restaurācijas projektēšanas institūta

arhitekts L. Liepa izstrādāja Valmieras pils restaurācijas – konservācijas projektu. Būtiski, ka galavotu šo projektu tika uzmērīta liela saglabājušos pils virsزمes mūru tiesa. Pārlūkojot šo nereālēto, pirms gadsimta ceturkšņa tapušo projektu, atsevišķas ieceres projāpām liekas izmantojamas, bet dažas noteikti atzīstamas par pārsteidzīgam. Starp pirmajā minināma saglabājušos daļu izbrukuso iekšsienu piemērīšanai pilnā augstumā un to pārķālnā ar betona kārtu, bet starp otrajām – paredzēta Vecās aptiekas XIX gadsimta piebūve, kurā sōbīd iekārtota muzeja restaurātoru darbinību noplēšana, kā arī pils ieejas vārtu lotti nosacīta atjaunošana betona smailloku arkas izskatā vai tādā pat materiāla veikt paredzēto pils vienīgo saglabājušos, kaut pamati izdrupuši 2. stāva logu (az kuriem, iespējams, atradās 1688. gada pils telpu plāšākajā aprakstā piemērītā kāpņu telpā vai velvētā zāles priekšelpā) ailu rekonstruēšanā.

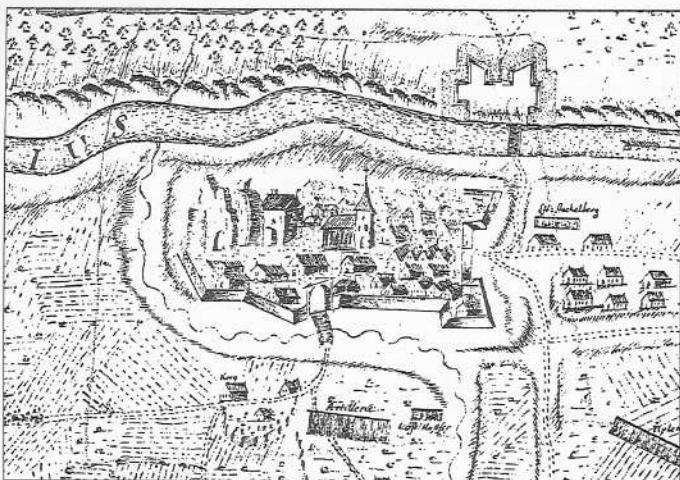
Niešstrādāta palika projekta 2. kārtā, kuras pieteikums interesiātākā daļā – iecere rekonstruēt kādreizējo ziemeļu sienas apējas galeriju un šaujamīlukas. Savukārt no kafejnīcas, kura bija paredzēta iekārtoti Vecās aptiekas sarkanīgajā torpēdigajā daļā ar tiesu ieeju no mūriem, nākšies atskaitēties, jo šīs telpas iekārtas netiek noteikti tā telpu plānojumu.

Pēc 1992. gada, kad bija skaidri redzams, ka finansiālo līdzekļu pietrūkst pat izrakumos atsegto mūru konservācijai, arheoloģiskā izpēte, kuras mērķis sārotē bija pat viduslaiku pils – tās plānojums un būvniecības kronoloģija. 80. – 90. gadu mijā, sarukot finansējumam, nācās samazināt pētījumu apjomus un tāka nolemts dienvidrietumu korpusa atšķirību no ziemeļrietumu korpusa nepētīt līdz pamatiem, bet tākai noteiktei tā telpu plānojumu.

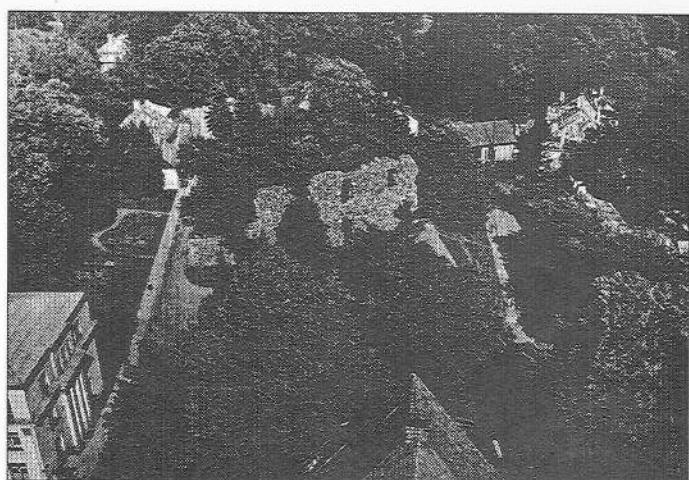
Pēc 1992. gada, kad bija skaidri redzams, ka finansiālo līdzekļu pietrūkst pat izrakumos atsegto mūru konservācijai, arheoloģiskā izpēte, kuras pieteikums seguma ieklāšanas pils pagalmā, pamazām vien būs sakopta kāda daļa no Valmieras viduslaiku vēstures un Hanzas pilsētu savienības laikā pietīgā mantojumā un radīta vieta, kas ir piemērota gan ajaunoto Simjūdu datagatuvu, gan senākās mūzikas brīvdabas koncertu sārkošanai.

Bet protams, paturams prātā, ka Valmieras pilsētas dome arī turpmāk varētu finansētā un organizatoriski atbalstīt mērķi, ar kuru tā 1912. gadā iegādājās pils teritoriju, proti, saglabāt Valmieras pils palikusās daļas, konservējot arī pils rietumu sienas iekšpusē nobrukušo daļu, pauaugstinot tās fragmentu ziemeļrietumu korpusā, lai radītu pils noslēgtās telpas ilūziju, kā arī kertos pie sōbīd visslīstīkātā slāvotākā esošās ziemeļu sienas, varbūt pat rekonstruējot apējas galeriju un šaujamīlukām.

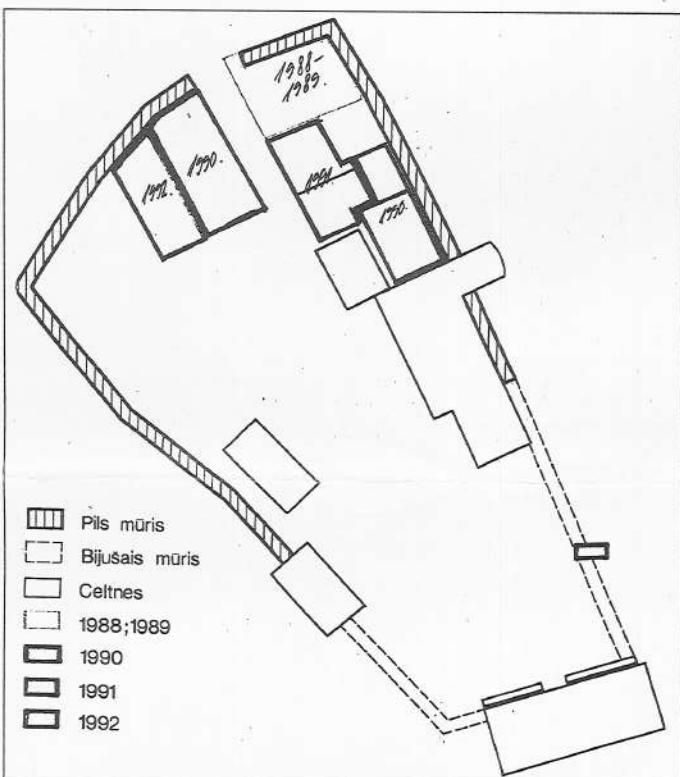
Jānis Kalnačs,
Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Valmieras rajona galvenais inspektorš

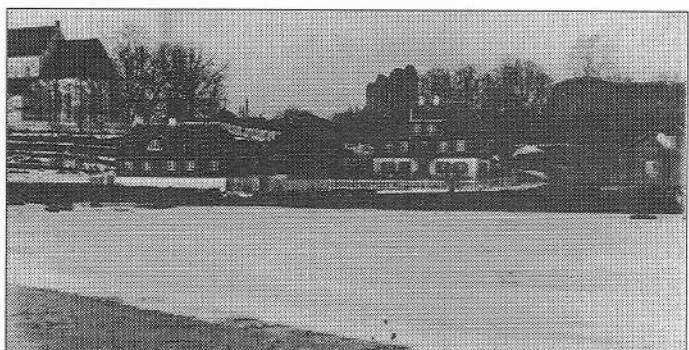
18. gs. Valmieras plāna fragments kurā redzama sagrautā pils.

Skats uz Valmieras senpilsētu no Sv. Simaņa baznīcas torna 1970. g.

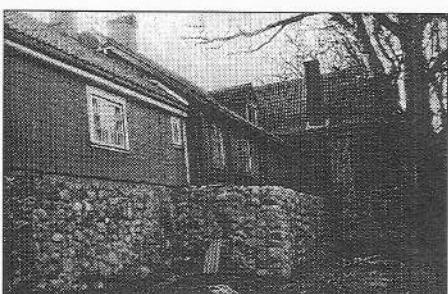
Valmieras mūra pils izrakumu laukumi.

Gaujas krasta apbūve 20 gs. sākumā.

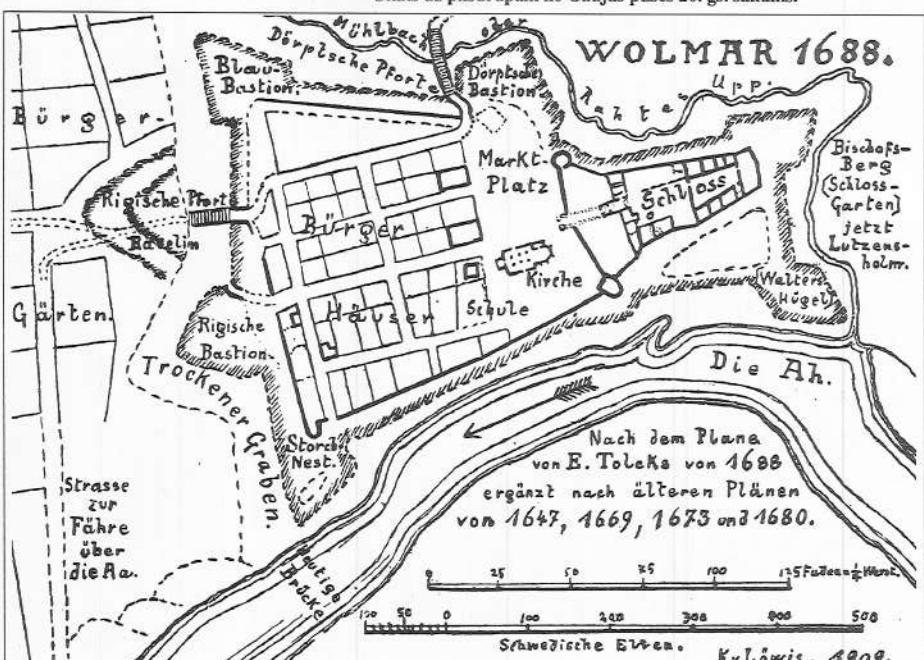
Skats uz pilsdrupām no Gaujas puses 20. gs. sākums.

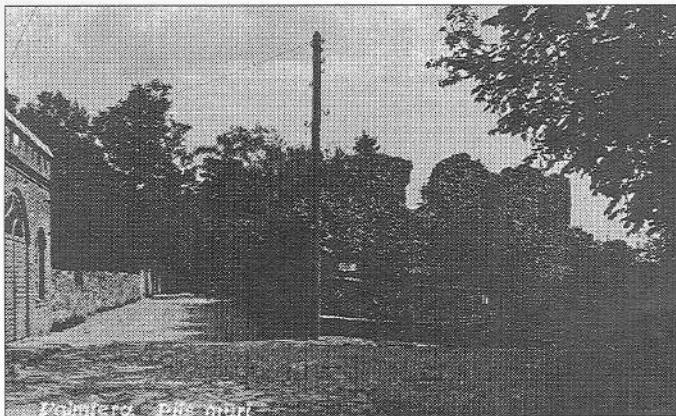
Valmieras pils ziemeļu dajas mūra fragments.

Pilsdrupas. Skats no Valterkalniņa 20. gs sākums.

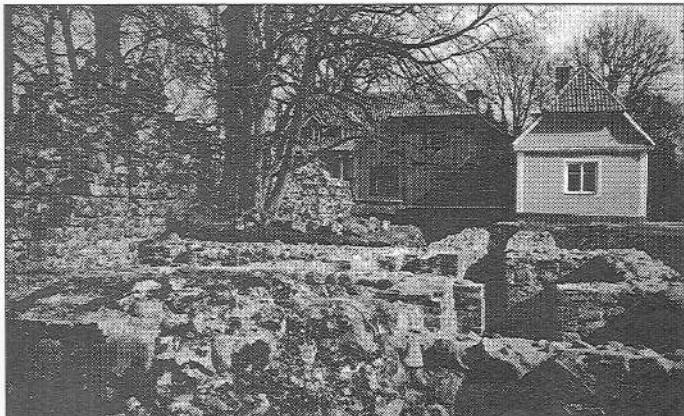

E. Toleka 1688. g. Valmieras plāns.

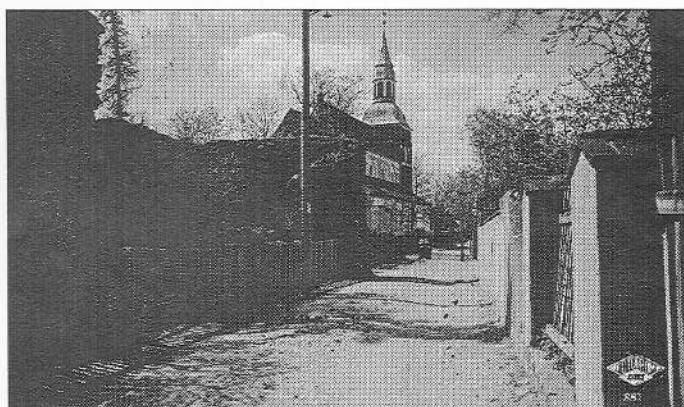

Valmiera pils āķi.

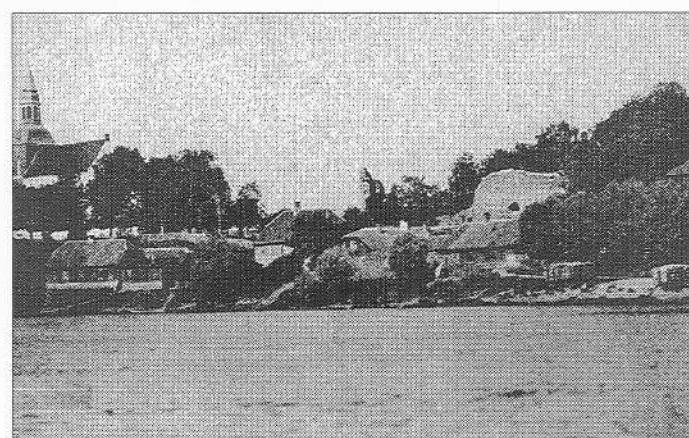
Valmieras pils rietumu siena ar 2. stāva izdrupušajām logu ailēm 20.-30. gadi.

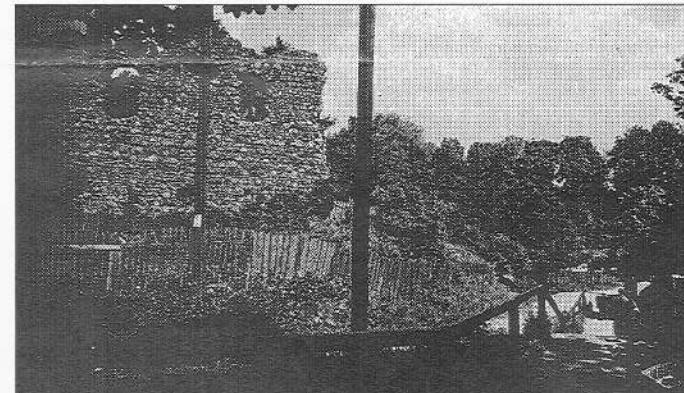
Arheoloģijas izrakumos atsegtie zviedru pils pagrabi.

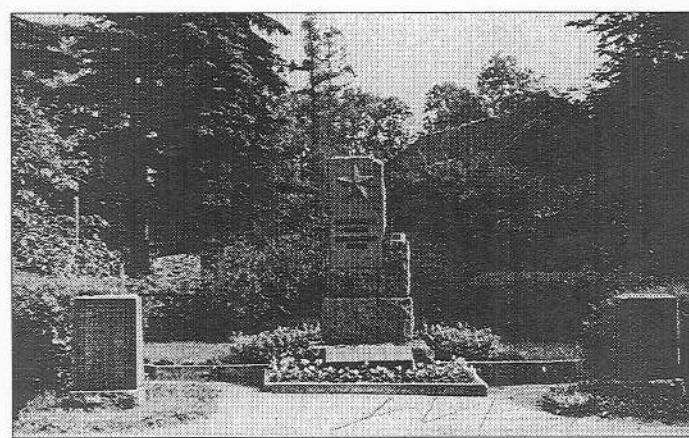
Skats uz Sv. Simaņa baznīcu no pils pagalma 1930. g. beigas.

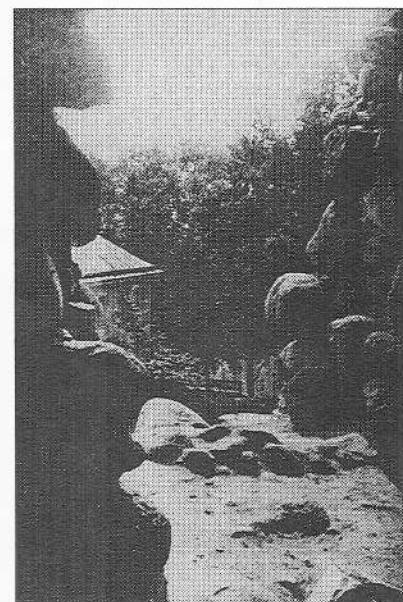
Skats uz Valterkalniņu un pilsdrupām, gs. sāk.

Pilsdrupas un noeja uz Gauju, 1930. gadi (tagad Pils iela).

II Pasaulēs karā kritušo Sarkanās armijas karavīru kapi pils laukumā.

Konservācijas gaitā likvidētais caurums
pils mūra ziemeļu daļā, 1960. g.Apstādījumi Pilsdrupās
1930. gadi.

Attēli no muzeja fondiem.

Pazemes eja Valmieras pilī

1991. gada vasarā tika pabeigta Valmieras pils DR daļas arheoloģiskā izpēte. Ko jaunu deva šie izrakumi? Interesantākais atradums, šķiet, ir pavīsnis negaidīti atklātais pils pazemes eja. Iepriekšējos gados bija atsegti pils otrā korpusa pieci pagrabi. Vienā no pagrabu ārējam sienām bija saglabājusies durvju aile ar ļoti augstu sliekšni. Toreiz domājām, ka tā ir otra iejeja pagrabis. Pirmā iejeja – šaura, no kieģeļiem mūrētas kāpnes, atradās pa kreisi, no pils vārtiem, bet izrādījās, ka aiz durvju ailes ar augsto sliekšni sākās pazemes eja. Ejas platumšķīdījums ir 1,10 m, augstums ap 1,70 m. Starp pagrabiem un eju bija durvis, uz ko norāda kvadrātveidīgs iedziļinājums durvju ailes ārējā D stūri. Eja atsegta 16 m garumā. Dienvidē tālāk eja bija izpostīta, ceļot aptiekas ēku, un tāpēc mēs nevarējām izsekot, kā tā turpinās un kur tā beidzās. Par Valmieras pils slepēnām ejiem bija zināmi dažādi nostāsti. Viduslaiku pilsētās un pilis bieži bez galvenajiem pilis vārtiem ierikojās gan papildu ieju, gan arī slēptas apakšzemes ejas. Šādas ejas sākās pils pagrabus un beidzās ārpus nocietinājumu sistēmas. Pilij atrodoties ilgstošā aplenkumā, pār šādām pazemes ejām varēja aizbēgt, vairi arī sūtīt izlūkus un zīgnus. Bet bija arī citas, saimnieciska rakstura ejas, kuras savienoja līdzās esošos korpusu pagrabus. Vai mūsu atklātā eja savienoja pagrabus, vai veda arī ārpus pils mūriem, to pagaidām mēs nezinām. Atradums eja bija tikai viens – zirga pakava fragmenti, kas gulēja pie pāšas grīdas – uzbērtās rupjas grants. Šajā sakarā interesants var būt tas fakts, ka pēc 17. gs. pils aprakstiem vecās aptiekas vietā toreiz atradās zirgu stāji. Uzmanīgāk apskūkojot ejas sienas, var pamānīt, ka tās ir stipri atšķirīgas un noteiktai nav mūrētas vienlaicīgi. Senākā ir ejas ziemelē siena, tā, kura atradās tuvāk pils ārējam mūrim. Šī siena ir šaura un mūrēta tikai no dažāda lieluma laukakmeņiem bez kieģeļiem. Otra, dienvidu siena, ir stipri platāka un mūrēta no lieliem laukakmeņiem, starpās aizpildot ar kārnīnu un kieģeļu šķembām. Ja uzmanīgāk apskatāmēs Valmieras pili 1602. un 1634. gadu plānus, tad redzēsim, ka pils ZR daļā senā pastāvēja kāds korpus. Tapēc vēl tagad pils Z ārējā mūri aptuveni 4 metru augstumā, redzami četri balķu galu kvadrātveidīgi iedziļinājumi, kuri atradās trīs metru attālumā viens no otrs – tās būt būt paliekas no pirmā stāvā grieztā pārseguma. Vēl augstāk redzamas divas šaujamītikas, izlīktas ar dolomīta plāksnēm. Pilnīgi iespējams, ka viena no atsegajām ejas sienām (Z siena) ir paliekas no pils senā ZR korpusa. Otra ejas siena varēja būt piemūrēta vēlāk, 17. gadsimtā, kad blakus sāka celt jaunu korpusu. Jācer, ka nākošie izrakumi pastāstīs mums daudz vairāk par pils apakšzemes ejām.

Senlietas nebija atrastas tādā daudzumā kā iepriekšējos gados – tās ir tikai 90. Bet no tām dažas bija ļoti svarīgas – jāatzīmē lodīšu lejāmās standzinās, liegabala lodes, atlēgas, bronzas kaula daja, kaula adatas, ileni. Interesants atradums – kaula stabulite (1. att.). Stabulites ir viens no vissenākiem un izplatītākajiem latviešu pūšamēniem instrumentiem. Par stabulīm ir daudz arheoloģisko lieciņu, tās atrastas Āraišos, Daugmalē, Turaidā, Salaspili, Cēsis, bet Valmierā stabulītē atrasta pirms reizi. Mūsu stabulītē ir 5 skanas caurumi, apakšējais gals paplašināts, garums ir 21 cm. Valmieras izrakumos atrasti arī citi mūzikas instrumenti – vargani. Vargans ir strīkskināmās metāla instrumenti, ko veido iepāi izliktā stīpiņa ar elastīgu tērauda mēltiņu vidū. No tautas mūzikas vargans sen pazudis, un pazīstams tikai pēc arheoloģiskā materiāla. No 15 zināmām vargāniem visvairāk atrasts tieši Valmierā – 4 eksemplāri!

Izrakumos lielā skaitā atrasti arī dažāda veidojuma vāpētu krāsns podiņi fragmenti. Tie pārsvarā ir ar augu motiviem un zāļu vāpējumu, kas vispār ir visizplatītākais podiņu veids. 16. gs. un 17. gs. sākumā uz krāsns podiņiem par dominējošām kļūst heraldiskās kompozīcijas. Tādās saskatāmas arī uz Valmiera pili atrastajiem podiņu fragmentiem. Tā uz viena no tiem redzam lauvu, kas tur īerģoja vairogu. Uz vairoga ir divi krusti. Vesels šī tipa krāsns podiņš bija atrasts Bauskas pili. Uz tā redzam, ka vairogu ar poju pilsētas Gdājskas ķērboni – diviem krustiem un kroni virs tiem – tur divas lauvas, nostādītas viena otrai preti (2. att.). Pagaidām tikai Valmieras izrakumos tika atrasti divi krāsns podiņu fragmenti ar Livonijas ordeņmēstera Heinriha fon Galena (1551 – 1557) ķērboni – krustu un trim āķiem (3. att.). Citur Latvijā tādi podiņi nav zināmi.

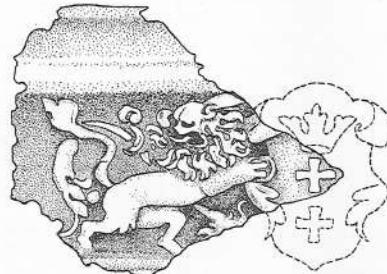
Mēs veicām arī nelielu pārbaudes izrakumus pils ZA daļā, pie tilta. Pils mūri šeit tāpat kā visā pils A daļā, nav saglabājusies. Tranšeju iezīmējām daļēji uz Rātes upītes nogāzes, lai varētu atsegts pils senākūs slānus. Bet pusotra metra dziļumā atklājās vertikāli guļoši laukakmeņi un plienakmeņi ar javu – nobrukušā mūra daļa. Šeit atradās liegabala lodi un arī cilvēka kaulus, kas, iespējams, piedērēt kādam kritušam karavīram. Iespējams, ka sienā bija nobrukusi vai nu Livonijas, vai no polu – zviedru karā. H. Enzelīna grāmatā «Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē» (Valmierā, 1932. g.) ir interesants apraksts par to, kā notika pils apšaude 1602. gadā. Valmieras pili un pilsētu iezīstāvēja 2000 zviedri, kamēr poļi bija piecas reizes vairāk. Poļu virspavēlnieks Jānis Zamoiskis pāvelēja uz Lucas kalna rikot skanstus un uzstādīt liegabalus. «Drīz vien poļiem pienāk smagie liegabali, un nu

sākās pils un pilsētas vienīdzīgi liktenīga apšaudišana. Jau austrumu pusē pils ārējos mūros rodas draudošas plāsas. Dienu un nakti ienaudznieku liegabali met smagus, postešas bumbas pret pili. Un kādu nakti, pils austrumū daļā, pret Lucas salīpu, mūra daja sabruk, aprokot zem drupām liegabalu skaitā droši pils iezīstāvju. Iespējams, tad sabrukā arī pils ZA mūris, daju no kura mums izdevās atsegts izrakumos. Interesanti būtu turpmāk veikt šajā vietā liegakus izrakumus, jo pils ZA daļa ir maz pētīta.

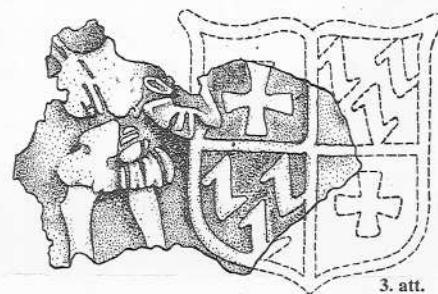
Ekspedicijas vadītāja
T. Berga

1.att.

2.att.

3.att.

Arheoloģiskie uzraudzības darbi Valmieras senpilsētā 1995. un 1996. gadā

Latvijas vēstures institūta Valmieras ekspedicija divos pēdējos gados senpilsētā un pils teritorijā veica tikai arheoloģisko uzraudzību sakarā ar dažādiem nelieliem pilsētas labiekārtošanas darbiem. Valmieras arheoloģisko pieminekļu pētniecība finansējuma trūkuma dēļ, tāpēc kā vienlaikus praktiski ir apturējus.

Lielākie arheoloģiskās uzraudzības darbi 1995. gada rudeni un 1996. gada vasarā saistīti ar jaunu ūdensvadu pievienošanu domei ēkai (Lāčplēša iela 2) un Valmieras muzeja ēkām pils teritorijā. Darbu pastātitājs un finansētājs bija Valmieras pilsētas dome. Kopumā tika izrakta 180 m gara, 1,70–2,10 m dziļa un 1,50–2,0 m plata tranšeja pa Bruņenieku ielu.

Senlietu atrašanā ekspedicijai lielu palīdzību sniedza Valmieras 1. vidusskolas vācu valodas skolotājs Miks Lesiņš, kurš ar speciālu aparātu caurkātīja gar tranšeju ar ekskavatoru izraktu zemi. Sadarbi ar M. Lesiņu parādīja, ka šāds, uz metāla priekšmetiem reāgējošs aprāts ir ļoti līderīgs un būtu nepieciešams katram arheologam – it īpaši uzraudzības darbās, kad nav iespējama pakāpeniski slāņu norakšana un rūpīga grunts sījāšana.

1995. g. rudeni tranšeju ūdensvadam iestāka rakt par Bruņenieku ielu no Sv. Simāja baznīcas ziemeļrietumu stūra līdz pils ieejai, bet 1996. g. vasarā darbi tālāk turpinājās pils teritorijā. Sekojot celtniecības darbiem, tranšeja bija novērojami atšķirīgi zemes horizonti. Apmēram 40 m garā tranšejas posmā gar baznīcu atsedzās 1,10–1,20 m biezus gaīšus smilts slānis, dzīlāk neatraucēti grants slānis. Smilts slāņa augšpusē vairākās vietās tika atrasti cilvēku kaulu fragmenti, un zem gājēju ietves tranšejas profilā iezīmējās divi

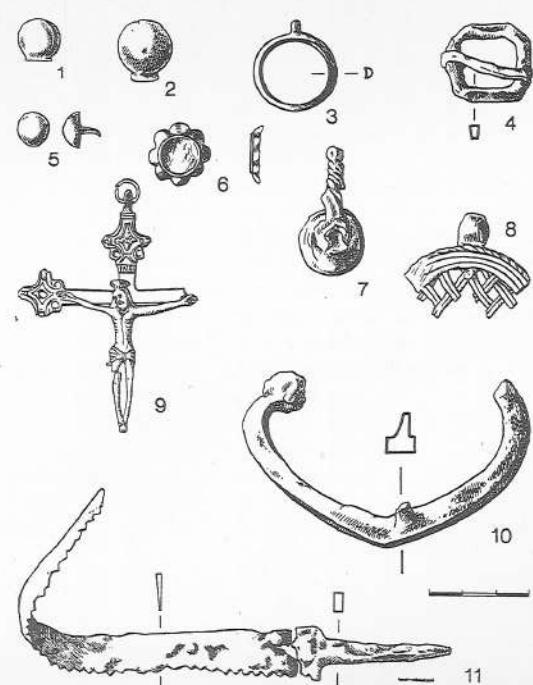
tranšejas profilos tika fiksētas divas pils iekšējās sienas.

Par dzīvojanu korpusu izbūvi pils vidiusdāļā šķiet, liecīna preti iejejas vietai aptiekā atsegtais krāsns podiņš arī pilsētas laukakmeņi un plienakmeņi ar javu – nobrukušā mūra daļa. Šeit atradās liegabala lodi un arī cilvēka kaulus, kas, iespējams, piedērēt kādam kritušam karavīram. Iespējams, ka sienā bija nobrukusi vai nu Livonijas, vai no polu – zviedru karā. H. Enzelīna grāmatā «Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē» (Valmierā, 1932. g.) ir interesants apraksts par to, kā notika pils apšaude 1602. gadā. Valmieras pili un pilsētu iezīstāvēja 2000 zviedri, kamēr poļi bija piecas reizes vairāk. Poļu virspavēlnieks Jānis Zamoiskis pāvelēja uz Lucas kalna rikot skanstus un uzstādīt liegabalus. «Drīz vien poļiem pienāk smagie liegabali, un nu

piekarīga fragments (att.: 8), svina plombe (7) (att.: 7), bronzas gredzens ar cilpīnu galā (att.: 3) un ziedlapīnas formas bronzas gredzena acs ar zilu stikla ziliti (att.: 6), grāmatas bronzas apkalums u. c. rotājumi. Starp monetām vissenākām ir Krievijas cara Ivana IV 1547. gada kaapeika, kalta Novgorodā, bet lieļāko daļu sastāda (ap 20 vien.) Kārja XI Livonijas un Rīgas šiliņi (1654. – 1665.), kā arī

Kristīnes Rīgas un Livonijas šiliņi (1635. – 1654.). Visinteresantākais un savdabīgākais priekšmets ir bronzas krucifiks ar realistisku Jēzus Kristus atainojumu un uzrakstu augšpusē INRI (att.: 9), kas no latīnu valodas tulkojams, kā «Jēzus no Nacaretē, jūdu kēniņš».

V. Bebre Dr. Hist.

Ari 1996. g. uzraudzības darbos

RĪGAS MELNAIS BALZAMS UN VIŅA ĶEIZARISKĀ KRUSTMĀTE

Gadās, ka atklājums, kas pat gadu plūdumā nezaudē savu vērtību, izdodas cilvēkam, kura ikdienas nodarbošanās saistīta ar citu, pretēju un pavisam tālu amatu. Tā tas 18. gs. vidū noticis ar Rīgas kalēju amata meistaru Abramu Kunci (Kunze), kurš pēc trokšķainas un grūtas darba dienas pie kvēlojošas ēzes radis fizisku un garigu atlābinājumu uzmundrinošu dzērienu gatavošanā. Daudzos mēģinājumos – vārot, tvaicējot un nostādinot, – 1750. gadā iegūts «trejdeviņu zālišu» savienojums, ko mēs turpat vai divarpus gadsimtus pazīstam kā **Rīgas melno balzamu**.

Rīgas rāte, kā tas vispār pieņemts, apstiprina izgudrojām tiesības vienīgajam savu izgudrojumu ražot, kā arī pārdot «pie Kārļa vārtiem sālsnesēja Johana Valdisa namā, 2. stāvā katrā vairumā», un aptiekās nelielos vairumos ar nosaukumu **Kunces balzams**. (Kunzen Balsam). Kad kalējmeistars un balzama tēvs jau viņsaulē, 1766. gadā šis tiesības rāte apstiprina viņa atraitnei Evai Sofijai. Balzama slava aug, tam piedevē brīnumainas, visuvarenas ipašības dakterēt cilvēka ķermenī gan no iekšpusēs, gan ārpuses, pēc principa, ja nelidzēs, tad neskādēs. Pēc vecā kalejmeistara atraitnes nāvēs privilēģiju ražot Kunces balzamu ar to pašu nosaukumu iegūst Rīgā dzīvojošais krievu tirgotājs Leljuhins.

Gadu gaitā leģendārajam dzērienam uzradušies bīstami sāncensi un pie tā viltošanas kērušies uzņēmīgi viri Jaroslavas apgabala. Rostovā pie Donas lielajos gada tirgos dažādi krogeri «...ceļ uz uguns katlus, lej kopā dažādus dzērienus un gatavo t. s. punšus, ko pārdom zemniekiem mazos vairumos – gan tējas glāzēs, gan spicglāzēs». Satraukušies ir valdības degvīna monopola turētāji, t. i. tie, kuri no valdības atpirkusi tiesības viņiem vien atļautā apgabala pārdom valsts degvīnu. Monopola turētāju sūdzība nonākusi Senātā, un to 1789. g. izskatījusi valsts medicīnas kolēģija. Senāts norāda, ka tirgošanās ar dažādiem neatļauti vārtiņiem dzērieniem mazina valsts ieņēmumus, jo zemnieki vairs nedzer valsts degvīnu, bet tirgos no būdām, teltīm un galdīm pērk mazos vairumos nepārbauditus dzērienus, arī Kunces balzamu, pie kam nav garantijas, ka tas ir īsts. Jau 1786. gadā Rostovas pilsētas gorodničijas (pilsētas vecākais) licis atsavināt ģenerālienies Lopuhinas zemniekam Kobiševam 36 krūkas ar viltotu Kunces balzamu. Kobiševs liecina, ka šo balzamu viņš pret zvērādām iemainījis no Kašīnas tirgotāja Osipa Romašova bez jauna nodoma, jo nav zinājis, ka tas viltots. Medicīnas kolēģijas virsdirektors senators Fitinghofs norāda, ka Kunces balzams ir veselībai ieteicams un tā pārdošana jebkurā vairumā nav aizliezama, taču stingri jāraugas, lai tas būtu īsts. Krogos, tirgos būdās un no galdīm to tirgot nedrikst, tāpat nedrikst izgatavot bez

medicīnas kolēģijas atļaujas. Vainīgie stingri sodāmi, atsavinātais dzēriens pārta vaicējams parastajā degvīnā un pārdomams par labu «kronīm».

1790. g. 22. aprīlī balzama fabričēšanas lietā spiesta iejaukties pati ķeizariene Katrīna II, jo starplaikā uzraudīties vēl kāds balzama izgudrotājs – Rīgas tirgotājs Vetošnikovs ar savu universālu recepti. Ar ķeizarienes pavēli medicīnas kolēģija uzdod Pēterburgas galvenajai aptiekai izgatavot Vetošnikova zāļu degvinu un nosūtīt to izmēģināšanai armijas un flotes kara hospitaliem – zaldāts un jūrnieks panes visu – noskaidrošanai, vai Vetošnikova balzams ir līdzvērtīgs Leljuhina – Kunces balzamam. Viborgas kara un jūras hospitaljos balzamu izmēģina doktors Lerhs, Kronštate un Rēvelē (Tallinā) – Valkers un Valerians, pēc Taurijas gubernatora Grigorija Potjomkina pavēles Jasu hospitali – galma padomnieks doktors Zankovskis. Visu slēdziens ir vienprātīgs: pēc Vetošnikova receptes gatavotais balzams gan ir līdzīgs Leljuhinam – Kunces balzamam, bet tam nav medicīniskas iedarbības un ar Kunces balzamu to salīdzināt nevar. Rīgas un Rēveles ģenerālgubernators grāfs Brauns uzdod medicīnas kolēģijas virsdirektoram Fitinghofam «... gādāt par to, lai viltus balzamu nelietotu medicīnā» un «... nevienam, izņemot Rīgas tirgotāju Leljuhinu, bez valsts medicīnas kolēģijas atļaujas nav tiesību izgatavot Rīgas balzamu un to pārdomt». Visiem komandantiem un pilsētu vecākajiem jāgādā, lai rikojuši netiku pārkāpīs. Vidzemē to publicē 1790. g. 14. jūnijā, un tajā pirmo reizi minēts tā vēlākais nosaukums – **Rīgas balzams**.

Pēc sešiem gadiem (1796) Rīgas balzama fabrikants Leljuhins mirst un vija dēls kapteinis Jegors Leljuhins lūdz Senātu atjaunot viņam tiesības vienīgajam ražot Rīgas balzamu no tēva mantotajā fabrikā un to pārdomt. Ar ķeizarienes ūzīstību nu balzamu atļauj pārdom uz ārziemēm un Baltijas gubernās, bet ne uz Krieviju.

Varbūt šāda ķeizarienes labvēlība skaidrojama ar viņas jaunības atmiņām. Atcerēsimies, ka savas valdīšanas otrajā gadā, 1764. g. vasarā, Igaunijas un Vidzemes apmeklējumā viņa, šķērsojot Valmieras novadu, iegriezās feldmaršala

Rumjanceva īpašumā Burtniekos, pārnakšņoja Ēķina muižā un Fitinghofu skaistajā Lielstraupē. Valsts medicīnas kolēģijas virsdirektors toreiz bija Pēteris Fitinghofs, un ļoti iespējams, ka jau šajā

19. un 20. gs. māla krūkas Valmieras muzeja krājumā.

A. Koziņeca foto

braucienā vija iepazīnās ar Rīgas kalējmeistara brīnumdzērienu – Rīgas balzamu, bet tas varēja notikt arī pašā Rīgā.

Franču revolūcijas (1789 – 1794) izraisītais politiskais un saimnieciskais satrīciņājums Eiropā, Napoleona izsludinātā kontinentālā blokāde (1806) un karagājens pret Krieviju (1812) uz ilgīm gadiem liedza kapteinim Leljuhinam izmantot ķeizarienes viszālīgi piešķirto privilēģiju. Tikai 1821. gadā, kad mūžībā bija aizgājusi gan pati Rīgas balzama «krustmāte» Katrīna II un viņas dēls Pāvils I, un tronī nācis mazdēls Aleksandrs I, jautājums par Rīgas balzama ražošanu un pārdošanu atkal nonāca valdošajā Senātā, jo kapteinis Jegors Leljuhins atkārtoti un neatlaidīgi prasīja atjaunot viņam Katrīnas II dotās privilēģijas. Tādas pašas vēlmes bija izteikusi arī Rīgas aptieku ipašnieki. Šoreiz Senāts lemj, ka «... Rīgas balzams ir viena no ienesīgākajām valsts eksportprečēm, un tagadējie muitas noteikumi šādu eksportu nelidz, tādēļ būtu nepareizi piešķirt tā ražošanas un pārdošanas tiesības tikai vienai personai». Lai neciestu valsts degvīna monopolu un balzamu nedzertu krievu zemnieki, pārdom to Krievijā, izņemot Igauniju, Vidzemi un Kurzemi, vēlreiz aizliedz. Baltijā to pēc medicīnas kolēģijas apstiprinātās receptes drikst gatavot katrs aptiekārs, kam tas atļauts, un pārdom gan dzeršanai uz vietas, gan eksportam. Tā ar Senāta 1821. g. 11/22. augusta lēmumu Rīgas balzams iziet plāsajā pasaulei, iekļūst un nostiprinās pat konservatīvā Anglijas karalīnam galda tradīcijās. Palaižot vajā Rīgas balzama ražošanas un tirgošanas grožus, 19. gs.

Befehl
Ihr Kaiserlichen Majestät,
Catharina Aleksewna,

der Erbherrlichkeit aller Reichen u. c. u.
und der reichen Statthalterthöchste Regierung.
Zur immemorialem Nachtheit.

S hat die rigische Statthalterthöchste Regierung, Ihre Kaiserlichen Majestät, aus dem berigtenen Senate am zehn May 1789 ergangene Urfac, mit und das Kommissariat aus dem Reichs-Medicinischen-Collegio vom zehn Februar 1789, den Verlauf des Königs-Balzams bestreut, unterum 7ten Junii 1789, in der deutlichen Überzeugung, durch den Druck, zu jedermanns Wisschheit und Erfolg bekannt gemachet.

Fragments no Katrīnas II 1790. g. pavēles par Rīgas balzama izgatavošanas privileģijas piešķiršanu Leljuhinam.

No autora arhiva

beigās un 20. gs. sākumā tā pirmatnējā recepte vairs netika stingri ievērota. Zināms, ka tā sastāvā bijis: 1. Peru balzams, 2. Āfrikas balzama koka pumpuri, 3. Baldriāna saknes, 4. Liepu ziedi, 5. Svaigas avenes, 6. Medus esence, 7. Vērmeles, 8. Ingvera sakne, 9. Arnikas ziedi, 10. Piparmētra, 11. Līras sakne, 12. Citrona mētra, 13. Ozola miza, 14. Melnie pipari, 15. Pomeranča miza, 16. Āboliņa ziedi, 17. Kaltētas mellenes, 18. Deviņvīru spēks, 19. Muskata rieksts, 20. Cukurs, 21. Spirits, 22. Konjaks, 23. Sviests, 24. Destilets ūdens.

Man atmiņā kāds ar Rīgas balzama legēndi saistīts stāstījums, ko dzirdēju 1952. gadā Rīgā no aculiecinieka un līdzdalībnieka studenta. Piecdesmito gadu sākumā, attīrot būvlaukumu viesnīcas «Rīga» celšanai, palīgstrādnieku – studentu grupa uzdzūrusies sagrauta pagraba velvei ar tās klonā izkaisītām palielu māla krūku lauskām. Rūpīgā pārlūkojot pagraba klonu, smiltis ierušinātas atrastas trīs veselas krūkas, katra krietnā piena kanniņas lielumā, ar «piķi» aizlietiem šauriem un Isiemi kakliem. To saturis bijis krieti sabiezījis sīrupa veida šķidrums ar Rīgas balzama (!) garšu. Laimīgo atradumu šķaidījuši ar parasto «Moskovskaja» un turpat uz vietas paslepeni lietojuši. Taču, kā saka: «Laukam acis, sienām ausis!», vai arī, baudot tikpat kā no debesīm nokritušo brīnumdzērienu, kādam mēle kļuvusi vaīga. Nākamajā dienā atraduma vietā ieradušies pāris vīri no «kompetentas iestādes» un kritikas pievēkuši «laboratoriskai» pārbaudei, neatstājot studen-tipiņiem ne lāses paģiru lāpišanai.

Varbūt tas bija Leljuhina vai kāda vēlāka Rīgas balzama brūvētāja pagrabs? Žel, ka līdz ar saturu izgaisa arī krūkas, kas vēsturniekiem jautu noteikt atraduma vecumā.

Avoti: *Livlandische Gouvernements – Regierungs Patente von 1710 bis 1922. Riga, 1823*

Laimonis Liepniks